

Андрій Жук: **УКРАЇНСЬКА СОЦІЯЛІСТИЧНА
ПАРТІЯ (1900-1904)**

Н а р и с

ДОБРА ПОРАДА З НЕСПОДІВАНОЇ СТОРОНИ

В журналі «Молода Україна», органі академічної молоді у Львові (ч. 9-10, 1900), появилася стаття «Революційні партії в Росії», в якій подано у виїмках нарис програми «Української Соціалістичної Партії», що була видрукована в органі Української Соціал-Демократичної Партії Галичини «Воля» (ч. 15, 1900) і окремою брошурою.

Наперед редакція «Молодої України» подала цікавий допис «одного з товаришів росіян», як голос «чужинця», «якому доводилось стрічатися в його роботі з нашою (тобто, українською, — А. Ж.) молоддю в Росії, та який у своїм дописі говорить дещо цікаве про її діяльність». Одначе про діяльність української молоді в Росії в дописі «одного з товаришів росіян» нічого цікавого немає, але є дуже цікаві, зовсім на товаришів росіян не схожі, уваги про національно-політичну інертність українців, що «товариш росіянин» слушно уважав «дуже дивною та сумною проявою». А саме «товариш росіянин» писав:

«Ніхто в Росії не дивується — я говорю тутки про соціалістів, — що ППС (Польська Партія Соціалістична) пише на своїм прапорі „Самостійна Польща“, що литовці та лотиші бажають автономії, що жиди жадають рівноправности та що усі згадані народності організують самостійні партії. Но коли ви заговорите про „Самостійну Україну“, чи всі приймуть сю заяву симпатично? Часто можна побачити соціалістів, що не задавали собі сего питання та й не знають, що на його відповісти.

«Вина за се спадає, на мій погляд, виключно на українців. Одна їх частина йде в революційний рух та, відпекавшись від усього українства, стає росіянами, а друга часть займається „кружковщиною“, себто кружковою організацією української інтелігенції. Се красне діло, алеж треба вкінці зрозуміти, що ані вишивані сорочки, ані малоруські пісні, ні виучення своєї історії — не збудують самостійної України! На се потрібна сила, а де вона? — в робітниках та селянстві».

«Ось се і мусять зрозуміти усі українці. Їх обов'язки іти в революційні групи, що знаходяться на Україні, переводити в них свою ідею та зорганізувати усі сили, які є на Україні в одну українську соціалістичну партію, но на сім не спинитись, а піти далше, се є почати сейчас агітацію поміж селянством».

Щось інше чули і чують українці від «товаришів росіян» від самих початків революційного руху в Росії, а саме, що організаційне відокремлення революційного руху на Україні, з українським характером, в ім'я українських національних інтересів, є річ непотрібна, шкідлива, реакційна і контрреволюційна.

Для 70-их років минулого століття багато матеріалу про це подає М. Драгоманов у своїх публіцистичних писаннях. Між іншим він наводить свою дискусію на зборах революційного гуртка у Києві, на яких мав реферат, з делегатом революційного гуртка з Петербургу. Драгоманов доказував необхідність пристосування революційної діяльності на Україні до місцевих обставин, а петербурзький гість з обуренням на це відповідав: «Ви все говорите про Україну, і вона у вас являється чимсь окремим, а ми повинні діяти спільно, в боротьбі зі спільним ворогом, і таких питань взагалі не слід порушувати».

До цього інциденту Драгоманов додає, що за одинадцять літ (від 1870 до 1881, коли він це писав) йому доводилось усно і писемно говорити про Україну може з двомастами особами з-поміж російських соціалістів, революціонерів і інших, відомих і невідомих, учених і неучених, і всі ті розмови були тільки повторенням отой дискусії з делегатом з Петербургу. «Перше питання, яке ми від них чули, коли говорили їм про різноманітність того, що вони називали „русским народом“, було питання щедрінського градоначальника, побачивши ріку там, де на його думку не повинно її бути: — Зачем?» (М. Драгоманов. *Историческая Польша і великорусская демократия*, Женева, 1881, стор. 267-272).

Подібні спостереження поробив також Іван Франко. «Тямлю, — пише він, — як приїжджі до Львова російські соціалісти, бачучи наші дрібні змагання коло просвіти народу і творення свого письменства, сміялися з нас і говорили зовсім категоричним тоном: — І що вам заходиться коло таких дурниць! Час пре до того, що всі люди мусять бути рівні, отже всі національні різниці мусять щезнути, а ви, працюючи для здвигнення своєї якоїсь нації, робите тільки назадницьку реакційну роботу.

«І даремно було говорити їм, що вже хоч би для пропаганди тих самих ідей рівності серед нашої суспільности ми мусимо вживати того язика, яким вона говорить і думає. — Не нужно! Не нужно! — відповідали диктаторським тоном наші розмовники (а були між ними й родовиті українці). — Малі нації мусять приставати до великих і вчитися їх язика. Отсе

найпростіша дорога, до вселюдської рівності!» (Передмова І. Франка до другого видання праці М. Драгоманова *Шевченко, українофіли і соціалізм*, Львів, 1906, стор. VII).

«Зачем?» «Не нужно!» В цих словах містилася неґація українців, як окремого від великоросіян народу, асиміляційна й нівеляційна тенденція, яка в наші часи знайшла свій яскравий вислів у фіктивній УРСР і її фальшивій культурі «національній формою, соціалістичний змістом», що в дійсності є культивуванням російщини на Україні українською мовою й оплюгавлюванням тою мовою українського визвольного руху та його носіїв, невільничими руками самих таки українців.

Вертаючи до автора допису в «Молодій Україні», приходиться сказати, що це мусів бути якийсь білий крук серед чорних ворон, коли радив українським революціонерам не тільки творити власні політичні організації, замість губитися в загальноросійських організаціях, без користі для української справи, але й висунути справу самостійності України, бож такий сенс його розумувань. Але насувається сумнів, чи допис того «товариша росіянина» не є апокрифом?

Від себе редакція «Молодої України» робить до того допису «товариша росіянина» таку увагу: «Не одно можна б додати до сеї характеристики та поки що обмежимось на сконстатованню одного факту, про який вона говорить: що донедавна ще участь сеї інтелігенції в революційному життю Росії та її політична діяльність рівнялись зеро. Під цим зглядом наступила послідніми часами рішуча зміна на ліпше, якраз в напрямку зазначенім в повищій статті. Рівночасно майже виступають дві партії, що повинні означувати просоння політичної думки в російській Україні, а на кожний случай є доказом, що наша інтелігенція починає там нову, кращу усіх попередніх, епоху свого життя. Се УСП (Українська Соціалістична Партія) та РУП (Революційна Українська Партія)».

На доказ подається у виїмках програма УСП.

Не маючи під руками повного тексту програми УСП, користуємо дальше з поданих у «Молодій Україні» виїмків.

ПРОГРАМА УСП

Схарактеризувавши загально на вступі економічний та політичний стан українського народу в Австро-Угорщині і Росії, автори програми так означають завдання партії:

«І як утиск є наш трикратний — економічний, політичний та національний, так само і наше визволення мусить бути повне, мусить дати нам простір жити вигідно, свобідно і в повнім розвою національнім. Замість експлуататорів російських, польських, жидівських накласти українських визискувачів, так як сього хотіли б наші націонали патріоти, це не може

нас вдоволити, бо від цього ані на волосок не покращає доля нашого люду. Так само не видержать критики програми всіляких радикалів тим, що вони не відповідають капіталістичному розвоєві, що йде в нас так, як і в західній Європі, ані не можуть вдоволити потреб сих мільйонів сільського і міського пролетаріяту, який ми маємо у себе.

«Одинока програма, що зреалізувавшись запевнить щастя нашому людові, — це програма соціалістична; ми переконані, що тільки в суспільності, де земля, копальні, фабрики і варстати становлять спільну власність, де люд править сам собою і після своєї волі, що там тільки немає місця днешньому визискові і утискові.

«Але до цієї мети дійдеться тільки тоді, як партія соціалістична матиме політичну власть в своїх руках. І тудою мусять прямувати всі наші заміри і змагання. Тоді тільки, коли беручи міць і силу з мас народніх, пройнятих соціалістичними думками, зорганізованих і загартованих в боротьбі з визискувачами та їх захисником — правительством, здавимо в братерському союзі зі соціалістичними партіями Польщі і Росії цю чудовищну змору, яка налягає на грудях нашого люду, коли здавимо царат, тоді матимемо спромугу завести реформи, що є метою наших змагань.

«Огромна більшість нашого народу це людність працююча, що легко піддається під соціалістичну пропаганду, і це нам позволяє вірувати в нашу побіду, хоч і як ще нині сили наші видаються слабі, порівнюючи їх з потугою царства. Але це дає нам і цю певність та пересвідчення глибоке, що одинока тільки соціалістична політика може вказати вихід з теперішньої недолі тим, що вона згоджується з показом науки і з справедливими, реальними потребами нашого народу. Воюючи за визволення нашого люду з кайданів капіталізму, ми тим самим ближче тої хвилі, де в цілій могутності зацвітуть всі жизненні сили нашого народу».

Далі йдуть пропущені в «Молодій Україні» пункти практичної програми, про які сказано, що вони аналогічні до програм соціал-демократичних партій, відтак говориться про тактику такими словами:

«Ми не сподіємося на мирне, спокійне здійснення наших домагань в російському царстві; всяка залежність України од російського царства є руїною для розвою нашого життя. Нашою метою проте буде в російському царстві: через пропаганду наших думок і щоденну, безнастанну боротьбу за економічні, політичні і національні інтереси нашого люду — створити політичну силу, що могла б мірятися з царством. Боротьбу цю вестимемо з тим пересвідченням, що правительственні уступки — коли б такі уступки були справді — так само як упряме піддержування царською владою існуючого порядку — може нам тільки користь принести. Це ж вчинить глибшою і яснішою свідомість люду, при чім ми все будемо на поготівлю, щоб все як слід розсвітити.

«В австрійським царстві ми вітаємо з радістю засновання явної української партії соціал-демократичної, помагатимемо їй, кільки лиш сил нам стане, признаючи zarazом потребу одностайної, однодумної діяльности. Заяву, зложену нашими товаришами з Галичини на конгресі австрійських соціалістів у Берні, в якій ставиться домагання політичної волі і самостійности для усієї України, ми приймаємо, як наше визнання віри.

«В стосунку до інших націй ми підемо за віковичними словами нашого великого учителя, Маркса: Пролетарі усіх країв, єднайтеся! Далекі від шовіністичних натинань і поглядів наших народовців патріотів, ми в польським, російським, німецьким робітникові, що прийшов вже до клясової свідомости, вбачаємо брата і простягаємо їдь ньому руку з братерським утиском, домагаючись від нього вшанування наших прав.

«Сей принцип означає теж наш стосунок до соціалістичних партій тих національностей, з якими стикаємося щодень в життю. Щодо польських соціалістів, то стверджуємо се, що і Польська Соціалістична Партія в російським царстві признала і в програмі і в своїх рішеннях наші права до політичної самостійности та що і серед польської соціал-демократії у Галичині ми не здибали заборчих прямувань і починів. Що ж до російських соціалістів, то в нас є повна надія, що деякі великоруські (централістичні, русифікаційні, — А. Ж.) прямування, які декуди прокидаються, щезнуть з розквитом соціалістичної свідомости, а з'єднання розбитих кружків і організацій російських в одну партію позволить нам увійти в порозуміння і братерський ясно означений союз».

З цього теоретичного вступу до програми і декларації в справі тактики бачимо, що партія стояла на клясовому робітничому ґрунті, на ґрунті «потреб мільйонів сільського і міського пролетаріату», та, проте, виразно самостійницька позиція програми УСП дала привід деяким соціал-демократичним «ортодоксам» трактувати УСП як формацію дрібно-буржуазну й націоналістичну!

Клясова пролетарська позиція, очевидно, зобов'язувала авторів програми зайняти становище супроти виразників інтересів інших суспільних кляс та політичних напрямків. Але роблять вони це менше вдало, приписуючи ближче неозначеним «нашим націоналам патріотам» бажання «замість експлуататорів російських, польських, жидівських накласти українських визискувачів!». А програми «всіляких радикалів» уважають «не витримуючими критики», бо вони нібито «не відповідають капіталістичному розвоєві (?) і не можуть вдоволити потреб мільйонів сільського і міського пролетаріату, які ми маємо!» Між тим, програмі, наприклад, Української Радикальної Партії Галичини ледве чи можна було такі закиди робити.

Не маючи мінімальної практичної програми УСП, не знаємо, як там були сформульовані домагання політичного характеру. В інших партійних публікаціях, про які буде мова далі, говориться, що «першим пунктом нашої мінімальної програми є самостійна Україна», мабуть тільки з тих земель, що належали до Росії, а зголошене галицькими товаришами на конгресі в Берні домагання «політичної волі і самостійности для усїєї України», отже соборної України, відсувалося б у сферу ідеалу! Так чи інакше, а треба підкреслити, що самостійна Україна була начальним домаганням практичної програми УСП, що з цієї принципової позиції виходила партія у своїй пропагандивній діяльності, розбуджуючи тим національно-політичну свідомість в масах робітництва і селянства, свідомість окремих його інтересів і завдань в національно-політичній області, без чого окремий український робітничий рух був би лишень дублюванням загальноросійського робітничого руху, отже не мав би жодної рації існування.

Не можна не зазначити, що автори програми УСП занадто оптимістично і некритично ставились до позиції польських соціалістів в українській справі. Вони на віру приймали порожні декларації про визнання постуляту самостійности України, тим часом як практика польських соціалістів протирічила цьому визнанню. Особливо це треба сказати про польських соціал-демократів Галичини, де поляки були панівною нацією. Про їхні заборчі прямування говорили такі факти, як поширення їх діяльності на Східню Галичину, без узгляднення місцевих національних відносин; неприхильне відношення до організаційного усамостійнення українського соціалістичного руху й вороже відношення до домагання галицьких українців поділу Галичини на дві автономні провінції, українську і польську, в межах Австрії.

І польські соціалісти «Королівства Польського» в Росії деклямували про «нашу і вашу вольносьць» так довго, як довго були в однаковому з українцями становищі поневоленого народу. А як діждалися відновлення самостійної польської держави і прийшли до влади, то почали простягати свої загребуці руки по українські землі і зі зброєю в руках влучили в склад Польщі не тільки Східню Галичину, що проголосила була свою державну самостійність, але й великий шмат північно-західніх українських земель, що під час війни були в окупації центральних держав, а становили складову частину Східньої України.

Так само були безпідставні сподівання авторів програми на те, що «великоруські прямування на Україні цезнуть з розвитком соціалістичної свідомости». Було протилежне. Та свідомість розвивалася в централістично-нівелюційному напрямку, і мірою того, як вона зростала, а російські соціалісти всякої масти приходили до сили, зростало й їхнє негативне відношення до українських визвольних змагань, зокрема до організаційного

усамостійнення українського соціалістичного руху, при деклямаціях про «самовизначення аж до відділення» неросійських народів. А як по революції в Росії захопили владу «найсвідоміші» соціалісти, визнавши, т. зв., «пролетарського інтернаціоналізму», то із зброєю в руках влучили назад до Росії Україну, що проголосила була свою державну самостійність, переіменувавши єдину неділиму Росію на фіктивний ССРСР!

Ці уваги дещо виходять поза межі нашої теми, але вони не є тут зайвою ілюстрацією до слів і діл соціалістів панівних націй у відношенні до визвольних змагань пролетаріату поневолених націй.

Програма УСП мала значне поширення на Україні і мала вплив на формування української політичної думки серед студентської молоді, з якої складалися перші кадри й РУП (Революційна Українська Партія), що постала одночасно з УСП, але довший час не мала ясно сформульованої програми. Про це свідчить обставина, що програма була на Україні передрукована на міміографі і її відбирано при жандармських ревізіях і арештах, між іншим, у студентів Петербурзького університету М. Маслова, в селі Ковалині Переяславського повіту і О. Назарієва, в Прилуці Полтавської губ., влітку 1901 (А. Дучинський, «Революційна Українська Партія на Полтавщині», в збірнику *За сто літ*, кн. 2, Київ, 1928, стор. 286, 299).

ОЦІНКА НАРИСУ ПРОГРАМИ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ

В тій самій «Волі», де був видрукований нарис програми УСП, появилася стаття, під наведеним заголовком, що потім вийшла і окремою брошурою, з ініціалами над заголовком: С. Д. Ця стаття, як зазначувала редакція «Волі», була надіслана «гуртком соціалістів», без ближчого означення, що це за гурток і де він існує. Але пізніше стало загальновідомим у підпільному українському революційному світі, що цей гурток існує у Києві від 1896-7 року під назвою «Українська Соціал-Демократія», що під цією фірмою появилися вже раніш у Києві програмові публікації, очевидно нелегально друковані на гектографі, та що найвизначнішим членом цієї групи, її ідеологом є наша славетна письменниця Леся Українка. Більш як певно, що й авторство «Оцінки нарису програми УСП» належить Лесі Українці, тим більший інтерес представляє цей її публіцистичний виступ.

«Оцінка» спиняється на початку на обставинах, в яких зародився на Україні автономний український національний соціалістичний напрямок уже раніш, у зв'язку з галицьким радикальним рухом, та зазначає схожість цього напрямку з соціал-демократичним напрямком в Галичині і бажаність зв'язку між ними, а відтак трактується справа нарису програми УСП.

«Ми, група українських соціальних демократів, — говориться в „Оцінці“, — зважилися оце вимовити нашу думку про останнє прохвонцїяменто українських соціалїстів, що вийшло під назвою „Нарис програми української партїї соціалїстичної“».

«Цей нарис ми вважаємо зовсім незалежним від перших виступів української соціал-демократичної літератури, і це ми зазначаємо тут виразно. „Нарис“ не єсть ані дальшою еволюцією, ані епігоном української соціальної демократїї, а тільки рівночасним і спорідненим їй об'явом соціалїстичної думки на Україні. В заголовку його сказано просто, що це нарис партїї соціалїстичної, а не соціал-демократичної, хоч пункти програми, коли відрізнити їх від вступу і закінчення, зовсім сходяться з загально-прийнятою соціал-демократичними фракціями всіх народів. Ця частина „Нарису“ цілком ясна і не потребує коментарів, та певно ж головно дякуючи їй „Нарис“ був прийнятий із щирим привітом та виразами солідарности деякими польськими, великоруськими і німецькими соціалїстичними виданнями».

Але щодо першої вимоги програми, а саме до вимагання політичної незалежності України, то автори «Оцінки» мають тут свою відмінну думку. «Звісно, — читаємо в „Оцінці“, — щодо самого принципу незалежності України і до факту розширення національної, громадської і політичної свідомости, то ми, українські соціальні демократи, можемо ще більш, ніж сусіди-товариші, радіти за нашу країну, що в ній така свідомість починає розвиватись рівночасно в різних її частинах, тільки ж власне через те, що нас ця справа ближче обходить, ніж наших сусідів, ми можемо і навіть повинні критичнійше віднестись до тих форм, в яких виражається та свідомість» (стор. 7).

Отже українським соціальним демократам ішлося про «форми», в яких «виражається» українська національно-політична свідомість, з цього погляду у них є багато сумнівів, і вони просять авторів «Нарису програми УСП» роз'яснити їм ті сумніви.

Головні з цих сумнівів такі: справа назви партїї; справа організації соціалїстичних партїй в Росії чи справа взаємних відносин між тими партїями; справа самостійности України, а саме — чи це має бути сепаратизм від Росії, чи федералїзм з нею; справа тактики, врешті, справа того соціального осередку, на який рахує УСП в своїй діяльності, висловлюючись у тих справах.

Назва УСП, на думку авторів «Оцінки», не відповідає всім вимогам сучасного життя й науки, бо по тих вимогах мало назвати партїю просто соціалїстичною, а треба ще й означити її якимсь докладнішим терміном. Соціалїзм тепер поділився на стільки галузів, часто суперечних межи собою, що без виразної термінології свої своїх можуть не пізнати.

Правда, з пунктів програми можна догадуватись, що це либонь має бути партія соціально-демократична, — але чому б так просто й не сказати?

Чому автори «Нарису» бідкаються тільки про соціялістів Польщі і Росії, наче б у російській державі було тільки ще два народи, окрім українського, і чому так багато сподіваються від з'єднання всіх розбитих кружків і організацій російських в одну «російську партію»? При цьому автори «Оцінки» висловлюють такий свій погляд на ці справи: «Нам здається, — пишуть вони, — що таке з'єднання мало допоможе нашій справі, і нам скоріш натурально бажати подекуди роз'єднання, себто розкладу на фракції, більш відповідного національним поділам держави. Тоді певне «российская партия» втратила б зовсім свою державно-централістичну барву і назву, поділилась би межі національними фракціями, а зосталась би «русская (великоруська) партия», вільна від централістичних, негідних вільнолюбної партії намагань»... (стор. 8). «... українським соціялістам не повинні бути байдужими соціялістичні організації інших народів російської держави, головно жидівські та литовські, виразно незалежні від великоруської чи польської гегемонії; братерський союз з такими автономними організаціями личить українцям більше, ніж кому іншому в російській державі» (стор. 9).

Найбільш неясними здаються авторам «Оцінки» ті уступи програми УСД, де говориться про незалежність України. «Видко, що в основі програми лежить тенденція сепаратизму політичного (там говориться про республіку українську), але яка дорога до тої сепарації невідомо... З пунктів програми неначе видко, що економічне та політичне визволення має відбутись одночасно, але щодо національного, то часом виходить, ніби воно має настати перш усього, а часом ніби після всього, як вінець усякого іншого визволення. Однак же для тактики треба б конче встановити, що власне має бути насамперед осягнено, чи відокремлення України від Росії, чи національно-політична реформа, в границях теперішньої російської держави?» (стор. 10). Бо в однім і другім випадку тактика мусить бути інша.

Про це автори «Оцінки» пишуть, що на мирну сепарацію нема чого надіятись, а про збройне «посполите рушення» при теперішніх наших обставинах ніхто не може думати серйозно. Лишається отже шлях педагогічний, — виховання в народі і вже не в одній, але у всіх його клясах національної свідомости, з метою якнайшвидшої сепарації, або ще шлях компромісів з іншими українськими партіями, бо інакше навряд чи можливе українське Рісорджіменто. Коли ж сепарацію має попередити боротьба за політичну волю у границях російської держави, «в братському союзі з соціялістичними партіями Росії і Польщі», то ще невідомо, чи схоче той «братерський союз» на такий зондербунд піти, бо в історії є приклади,

що не тільки від царату тяжко буває відокремитись. «Коли Україні прийдеться ждати сепарації аж до того часу, поки соціалістичні партії Польщі і Росії на те погодяться, то можливо, що вільна, незалежна республіканська українська держава настане ще не хутко» (стор. 11).

Автори «Оцінки» гадають, що для соціалістів відповідніше і практичніше була б федеративна програма, при чім політичну та економічну боротьбу партія провадила б на власну руку, не входячи в жодну консолідацію, а педагогічну роботу «над національним освідомленням народних мас могла б робити спільно з іншими партіями або, краще сказати, з усіма українськими людьми чести і доброї волі, без різниці партійних відмін» (стор. 12).

Щодо пропаганди думок, то варто б вияснити, серед якого околу має вона переважно провадитись, чи серед міських робітників, чи може головно серед робітників по економіях, сільських наймитів та дрібних селян. Автори «Оцінки» велику вагу прикладають до національного освідомлення міського робітництва, щоб між ним і сільським пролетаріатом, не зачепленим денационалізацією, не постала культурна прірва, «аби вони не стали чужинцями в рідній стороні» (стор. 14).

Кінчається «Оцінка» виразами симпатії і заохоти тому гуртові товаришів, що видав «Нарис програми», вважаючи цей гурт дружнім, зі сподіванням, що він «стане під один прапор з нами».

ВІДПОВІДЬ НА «ОЦІНКУ» ПРОГРАМИ УСП

На запити-сумніви авторів «Оцінки» програми УСП появилася в тій же «Волі» і окремою відбиткою офіційна відповідь УСП, за підписом її Центрального Комітету, під заголовком *До програми Української Соціалістичної Партії* (Львів, 1902, 14 стор.).

До питання про назву партії автори відповіді, пишуть, що, «виступаючи як „соціалісти“, ані в думці нам не було сим показувати, мов наша програма хоч в малім різниться від програми освідомленого пролетаріату цілої Європи... Додаймо, що тільки в Германії і Австрії слово соціал-демократ має виключне значення члена політичної партії. Вже у Франції слово „соціал-демократ“ цілком невідоме, і піддавання в сумнів чиеїсь правдивості через те, що він називає себе (тільки) соціалістом, зчинило б там щирий вибух сміху. Те ж саме бачимо в Італії, Бельгії, а й у наших сусідів поляків найсильніша з чинних робітничих партій має назву соціалістичної». Вони уважають, що назва партії «соціалістична» більш відповідна, ніж назва «соціал-демократична», але не надають цій справі особливої ваги.

Щодо твердження критиків програми, мов «соціалізм поділився тепер на стільки галузів, часто суперечних межи собою, що без виразної термінології свої свої можуть не пізнати», то автори відповіді збувають це тим,

що «ніхто ніколи не мав всіляких християнських соціалістів, соціал-політиків і т. п. знахорів суспільних за правдивих соціалістів» (стор. 4—5), поминаючи існуючі в Росії антагоністичні напрямки такі «правдивого» соціалізму, як соц.-демократи і соц.-революціонери, марксистки і народники. Їх то напевно й мали на увазі критики програми, а не християнських соціалістів й інших «знахорів суспільних», — явище поширене в західній Європі, але не відоме в Росії.

По цім автори відповіді вияснюють, чому УСП висловила бажання, щоб усі російські соціалістичні гуртки з'єдналися. «Тому, — відповідають, — що бажаємо їм добра, як і всім товаришам інших народностей, бо боротьба з царатом буде скутечна, як вестимуть її сильні партії, а не малі гуртки; нарешті тому, що на наш погляд міжнародні відносини соціалістичних партій складаються нормально лише тоді, як мається справа з дійсними силами політичними, як на сцену виступають важні політичні питання» (стор. 6—7). А слідом читаємо у них про таку ненормальну річ, як негативне відношення російських соціалістів до українського питання, справді дуже важливого політичного питання, і з контексту виходило б, що вони сподіваються унормування цього питання, як російські соціалісти об'єднуються і стануть силою політичною! Мабуть через оці безпідставні сподівання, висунене критиками програми питання доцільности роз'єднання російської соц.-демократичної партії, відповідно національному поділові російської держави, лишилося нез'ясованим авторами відповіді.

На питання, «що властиво має бути насамперед досягнено — чи відокремлення України від Росії, чи соціально-політична реформа в границях теперішньої російської держави», також маємо ухильну відповідь. «В діяльності нашій, — читаємо в брошурі, — звертатимемо систематично увагу на всі три сторони утиску — народну (національну, — А. Ж.), економічну і політичну, і з кожного боку старатимемось люд освідомити. На яке з сих питань теперішнім часом і в визначнім середовищі належить звертати більшу увагу — не місце тут розводитись. І як гадаємо, що пропаганда виключно за змінами економічними та політичними була б доктринерством, так зарівно не віримо і в поведження партії виключно патріотичної» (стор. 9—10).

Під патріотичною партією автори відповіді очевидно розуміють самостійницьку партію національної демократії, бо далі пишуть таке: «Що поляки могли колись гадати о революції чисто політичній... то лише завдяки тому, що мали вони сильну і багату шляхту, в інтересі якої була незалежність; наш же нарід складається майже виключно з люду, з тонкою поверх верствою інтелігенції, а люд сей повстане за свої народні (національні, — А. Ж.) права лише тоді, аж зрозуміє свої потреби і браки матеріяльні. Елементів для руху, який би добивався виключно незалежности

України, відкладаючи усі інші питання на після — у нас немає» (підкр. мої, — А. Ж.).

«Тим то справа здобування наперед одного, а після другого повинна бути зовсім вилучена. Ми як соціалісти добиваємось усупільнення продукції... але знаємо, що мета ся може бути осягнена лише в державі демократичній, позбавленій національного утиску» (стор. 10).

«Чи Росія дає нам яке забезпечення свобідного національного розвитку? Здається факти дають нам на се досить виразну відповідь: серед великоросів не існує досі жадне сторонництво, яке не то що з признанням наших прав, але хоча з толеранцією до них би відносилось. Навіть серед наших товаришів великоросів ледве деякі гуртки признають за нами право на народну самостійність — наколи більшість зовсім байдужа щодо злочину, якого dokonano на кільканадцятьмільйоновім народі. Не можемо про те надіятись, що перемога конституціоналістів російських вчинить нашу волю, і одинокую гарантію кращої будучности бачитимемо лише в розвоєві свідомости нашого люду. Коли цілість, або принайменше більшість нашого люду освідомиться економічно, політично та національно, тоді становитимемо таку силу, з якою кожний рахуватиметься» (стор. 11).

Після всього цього треба було б, як то говориться, поставити крапку над «і» і сказати, що начальною практичною ціллю партії мусить бути боротьба за державну самостійність України, але автори відповіді чомусь цього не роблять. Вони тільки кажуть, що «чи доведеться нам здобути незалежність України, чи ні — се річ залежна від великого числа околишніх обставин. Може статись, що політичні умови цілої російської держави ще надовго не дозволятимуть осягнути нашу ціль, але то певне, що не здобути нам жодної реформи до того часу, аж самі не переконаємось в її конечності» (стор. 11—12).

Який шлях до цього? — «Пропагувати люд словом живим і друкованим, організувати його в спосіб найвідповідніший при сьогоднішніх поліційних обставинах, пожиткуватись повторяючимися щодень колізіями інтересів задля піднесення свідомости, призвичаювати що крок до гуртових виступів в обороні сих інтересів, — се наші способи боротьби насьогодні. Що буде завтра, не знаємо, але то певне, що такого колоса як царат російський ні ми, ні соціалісти великоруські, польські, литовські та інші не звалять лише словом друкованим. Свободи не здобуто „міт Реденгальтен унд Бешліссе фассен“, як казав колись Ляссаль в Германії, а тим паче в Росії. Без жертв, і то великих жертв, не обійдеться. Алеж і мета наших змагань варта сих жертв» (стор. 12—13). А в цій боротьбі соціалістичні партії Росії і Польщі доводяться союзниками навіть без спеціального порозуміння... «як одно з них заатакує справді царат, то можна сподіватись напевно, що всі інші поспішать товаришеві на поміч». Але «консолідацію з другими партіями

українськими для хутшого „risorgimento“ — автори відповідні відкидають і не вірять в „поводження серед нашого люду“ іншої партії, як партія соціалістична» (стор. 13).

«Щодо того, чи підемо до робітників міських, чи до селян, відкажемо, що тримаємось вказівок, які дає нам практика всіх інших націй: належить здобувати насамперед той елемент, який легше здобути, не оглядаючись на доктрину. В принципі елементом таким є пролетаріят міський, котрий з часом лише дає діячів для села (найбільше в малих містинах), але часом буває і інше» (стор. 14).

В ЯКОМУ СУСПІЛЬНОМУ ОСЕРЕДКУ НАРОДИЛАСЬ УСП

Основником УСП був українець польської культури Богдан Ярошевський (1868—1914). Ось як характеризує цю людину В. Сімович в посмертній згадці про нього.

«Покійний був родом із Поділля. Родився і цілу молодість провів серед ополячених українців-католиків, дрібних шляхтичів, а то й панів-дідачів, і зростав у шляхетських традиціях. Його предки лічили колись себе уніятами, та в часи скасування унії на Правобережжі вони перейшли на католицтво і вважали себе поляками».

«Покійний Богдан бував часто відпоручником польської поступової, а то й соціалістичної молоді на збірках українських революційних громад та з часом, на основі поглиблення свого демократичного світогляду, дійшов до думки, що, живучи на Україні, мусиш бути українцем. Він все підчеркував, що польського люду він не знає, що рідним народом, серед якого йому мило працювати, є український народ, і так поволі став свідомим українцем та порвав з усім, що польське».

«Тут грала ролю ще й та свідомість, що предки Богдана були українцями, а ще до того присвічував йому приклад таких визначних українських діячів, як Антонович, Рильський, Познанський, Юркевич і т. п.».

«Під проводом Ярошевського склався з людей так зв. польської культури, українців-католиків, осібний гурт, до котрого пристало багато й правобережців українців православної віри, і в тім гуртку виринула думка заснувати на зразок Польської Партії Соціалістичної — Українську Соціалістичну Партію» (Див. «Вістник Союзу Визволення України», Відень, ч. 7—8, січень 1915).

Децо більше біографічних відомостей про Богдана Ярошевського знаходимо в посмертній згадці про нього Вол. Гнатюка. Богдан був сином збіднілого шляхтича, що служив на дворах різних панів на Поділлі за офіціаліста, приватного урядовця. Вчився Богдан в кам'янець-подільській гімназії, але скінчити її не довелося. На п'ятій класі наука перервалася, бо батько не мав засобів, щоб далі утримувати сина в гімназії.

Вже замолоду мусів Богдан сам на себе заробляти, то писарем в панському маєтку, то бухгалтером або гувернером панських дітей. Свою освіту доповнював читанням книжок, користуючись бібліотекою пана, у якого вчив дітей. Переїхавши до Києва, користувався з київських бібліотек, ходив на всякі виклади, що їх уладжували професори університету і політехніки, та цим способом набув собі багато знання, особливо з історії, історії літератури і суспільних наук. У Києві увійшов до таємних польських гуртків, а потім до українських.

До 1901 року Богдан Ярошевський почував себе ще поляком, а потім остаточно порвав з польським табором. Цей перелім наступив під впливом заворушень українських студентів у Львові і сецесії їх з університету. «Як член польського народу, — пише В. Гнатюк, — він не міг погодитися з тим, щоб та нація, що сама утискана на своїм більшому етнографічному просторі, могла утискати другу націю, українську, на тім терені, де їй вільніше дихати. Він обурювався на саму думку, що поляки можуть у Галичині не допускати українців до повної національно-політичної рівноправності, бажають удержати їх на становищі національних паріїв та використовувати тільки для свого зросту. Він вірив, що українці, як многомільйоновий народ, який прокинувся до нового життя, не дасть себе придушити і поховати, лиш розвинеться на велику і сильну націю, тому задержання його розвою не тільки не принесе полякам користи, про яку вони думають, але навпаки, наробить їм багато шкоди, бо позбавить їх симпатії українців, яка не може їм знов так бути байдужна...»

«Перехід Б. Ярошевського до українства, як бачимо, — пише далі В. Гнатюк, — був спонуканий чисто ідеалістичними причинами. І тим цінніший він для нас, бо вказує, що і в нашій пролетарській нації витворюється якась внутрішня сила, що починає притягати до себе тих, які виховувалися не-українцями. А це значить далеко більше, як перехід українців до поляків або москалів, викликуваний переважно причинами матеріальної натури» (Див. віденське «Діло» з 29 січня 1915, ч. 229).

На жаль, провідні кола української інтелігенції, закорковані в свою етнографічну шкаралушу, замість стимулювати процес навернення до українства уродженців української землі, «що виховувалися не-українцями», без огляду на їх національність і віру, часто ставили цьому процесові перешкоди, зводячи питання національності до питання мови або релігії. Таке сталося й у ставленні до того гуртка римо-католиків, з яким Б. Ярошевський покликав був до життя УСП. Але про це буде ще мова пізніше.

На цьому місці треба зазначити, що журналістична діяльність Б. Ярошевського, як про це інформує В. Гнатюк, почалася в польських періодичних виданнях. Одною з перших його праць було справоздання з київського

археологічного з'їзду 1899 року, видруковане в консервативному краківському «Часі». Але це був випадок. Поза тим він писав по-польськи лишень в партійних соціалістичних органах преси, як «Пшедсвіт», «Напшуд», «Критика», що виходила в Кракові. Це його співробітництво в органах ППС російського «забору» і польської соц.-дем. партії Галичини відноситься, очевидно, до кінця дев'яностих років минулого і до перших років двадцятого століття, коли він мав уже свою УСП, не пориваючи зв'язку з її прообразом — ППС, співробітничавши в її органі «Пшедсвіт» й інших польських соціалістичних виданнях. Можливо, що він писав тут і пізніше. На жаль, не маємо змоги подати ніяких конкретних відомостей про цей відтинок його журналістичної діяльності. З українських органів преси містив він статті в соц.-демократичній «Волі» і «Громадському голосі», органі галицьких радикалів.

ІНШІ ПРОГРАМОВІ ПУБЛІКАЦІЇ УСП

Через два роки від появи нариса програми УСП появилася друком під фірмою УСП «Комуністичний маніфест Маркса і Енгельса» (Львів, 1902, VI + 50 стор., 8^о). Оскільки не помиляюсь, був це перший переклад на українську мову цього твору.

В передмові від «видавців українського перекладу», автором якої імовірно був Б. Ярошевський, зазначається основна думка маніфесту, що «зі самої суспільності виростають ті сили, що доведуть до основних перемін, до нового кращого людського життя. Капіталізм, руйнуючи дрібну господарку, з'єднуючи средства господарські в великих варстатах і фабриках — витворює господарські, матеріальні умови нового ладу. А заразом з тим росте і пролетаріят, зростає новочасна армія наємних робітників, що з konieczности, встаючись за свої клясові інтереси, мусить організуватись, з'єднатись і освідомлюватись та опісля перевести переворот, завести новий лад суспільний, знести панування одної кляси над другою, знести визиск, темноту і неволю.

«Тим самим перемінюється і революційний рух робітничий. Пролетаріят, замість сліпо руйнувати машини, замість кидатись в крайній розпуці на видимі знаки невидимого капіталізму, мусить дорогою боротьби політичної і економічної здобувати для себе права і полекші та, здобуваючи тим самим силу і єдність і самосвідомість, йти до остаточної своєї цілі — соціальної революції».

Того самого року вийшла друга публікація УСП — «Робітницька справа» (Львів, 1902, 76 стор.), в якій популяризується програма партії та викладаються способи боротьби за хвилеве поліпшення становища робітництва і за здійснення соціалістичного ідеалу. Це була єдина на ті часи популя-

ризація практичної робітничої програми українською мовою, що докладно вияснявала всі сторони життя і боротьби робітничої класи та конечні цілі цієї боротьби.

Почавши з в'яснення справи про джерела багатства і нужди, протилежності інтересів фабрикантів і робітників та економічних криз, як наслідку капіталістичної системи господарства, безіменний автор брошури докладно спиняється на формах робітничого руху (робітничі союзи) і засобах боротьби робітників за поліпшення свого становища (страйки) та постулятах робітничого законодавства, тобто законодавства про охорону економічних інтересів робітництва. Далі йде в'яснення значення першотравневого робітничого свята як маніфестації міжнародної солідарности робітництва, а потім говориться про боротьбу за політичну свободу і за владу робітничої класи в державі.

«Деколи робітники бажають справді перемогти капіталістів, — говорить ся в брошурі, — та їм насамперед потрібні політичні права, помічю яких вони здобудуть політичну владу» (стор. 56), а, здобувши політичну владу в державі, робітництво перемінить й існуючі економічні порядки, що є причиною нужди одних і багатства других та заведуть спільну власність.

«Для того робітники, — читаємо далі в брошурі, — скинувши з себе ярмо царського уряду і добувши політичну свободу, устанавлять слідуєчі закони: 1) кожний здоровий чоловік повинен конечно працювати. 2) Кожна людина повинна бути на все життя обезпечена усіма життєвими вигодами і користуватись з них до самої смерти. 3) Фабрики, копальні і земля переходять у спільну власність усього працюючого люду» (стор. 59-60).

Установлений на такій основі громадський лад зветься комунізмом або соціалізмом. «Усяка людина буде робітником, а усякий робітник власником спільних багатств. Свобідний, догідно живучий, він буде лічити працю громадським обов'язком, знаючи, що працює не на гнобителів, а тільки на себе і на всей нарід, що за свою працю матиме на всей вік догідне життя... На місце сучасного чоловіка, переслідуваного на кожнім ступні, борючогося з нуждою, почуваючого заздрість та неприязнь, буде вільний, заможний і розумний громадянин вільної країни. На місце насилля, взаємних кривд та обдурювання, які зустрічаємо нині на кожному ступні, настане поміж людьми правда, братерство... Завести такий лад це й є конечна мета боротьби і робітничої справи» (стор. 73-74).

Брошура ця, мабуть, є перекладом або переробкою такої ж брошури польською мовою, видання ППС. Зладжена вона імовірно Б. Ярошевським, що стояв під впливами ППС і цю партію взяв за взірець для заснованої ним УСП.

Щодо намальованої в брошурі ідилії соціалістичного ладу, то вона не знаходить, на жаль, підтвердження в країні, де той лад уже запроваджений. Масмо там щось цілком протилежне. І, мабуть, воно інакше не могло і не може бути, коли новий лад не виростає органічно, дорогою еволюційною, а накидається силою і силою тримається.

«ДОБРА НОВИНА»

У січні 1903 року почав виходити у Львові періодичний орган Української Соціалістичної Партії «Добра новина». Вийшло її всього троє чисел. Перше число мало форму газети, два наступні форму журнальчика, формату вісімки. В передовій програмовій статті першого числа «ДН» популярно вияснявалося, хто такі соціялісти, а зокрема — що таке Укр. Соц. Партія. Це вияснення подано через зображення сучасного соціально-політичного ладу в Росії та становища робітничого люду на Україні, а зосібна селянства. Цей несправедливий лад існує не тільки на Україні, а також і в інших країнах народ бідує. Тому знайшлися люди, які стали писати і розказувати, що «нема правди, оден тяжко працює, а другий і десятої часті того не робить», що бідних більше на світі, що якби вони своєю силою знали, то ворогів своїх шапками закидали б та й всі фабрики і всю землю собі забрали».

І стали ті люди, котрі так навчали, зватись соціялістами, або по-нашому громадівці. Багато ті соціялісти в Німеччині і по всіх країнах бідним людам помогли. І в нас на Україні деякі люди, «що в біді зросли та мали щастя в школах розуму набратись, стали думати і радити, як би і нашій сільській і міській бідоті поміч дати, як би їх до розуму довести. Як надумали, так і вчинили. Зібрались собі в гурток, чи, як то кажуть, в партію, та й зветься та патрія Українською Соціалістичною Партією».

На всьому світі, по всіх країнах хочуть соціялісти добра бідним людам, того ж хочуть і українські соціялісти. «Та передовсім хотять вони того, без чого ніколи українцям добра не буде... думають, що найкраще було б, коли б ми од Росії одділились...» (Підкресл. моє, — А. Ж.).

«Коли ж одділимось і Україною самі правити станемо, як колись вже було за давніх часів, то заведемо такі порядки, які для нас будуть найлуччі. Тоді і панам годі панувати. Вже ніхто їм не допоможе, бо не буде царя, не буде його чиновників і московського війська. Це перша думка Української Соціалістичної Партії, (підкресл. моє, — А. Ж.). А друга думка, щоб од панів землю і фабрики відібрати, бо тих земля і фабрики повинні бути, котрі працюють, а не тих, що коло них походжують та грошики відбирають».

Але до цього треба великим гуртом братись. «Та ж нас є сила велика, та й не тільки ми бідуюмо, бідують і польські селяни та фабричні робітники, а як бідують в Росії руські (кацапи) вжесьмо казали. От якби всі зібрались докупи та вдарили, то вороги наші не знали б, де і втікати. Та до того треба зібратись не одним селом, не одною волостю і не одною губернією, а треба щоб рушилась вся Україна. Досить ми вже терпіли, досить мучились. Пора вже нам до роботи взятись, пора показати нашим ворогам, що не дамо себе кривдити. Що чия праця, того й правда».

Українські соціалісти хочуть: «Щоб кожний мав стільки, скільки йому слід мати за його працю та щоб ми самі собою правили. Щоб ми своїх виборних людей до порядкування становили, а не московських хабарників слухали. Щоб в школах нашої української мови вчили, а не чужої російської. Щоб Україна була сама по собі, без царя і пана!» (підкресл. мое, — А. Ж.).

Присвятили ми більше уваги цій статті, як одному з перших взірців популярної соціалістичної публіцистики, а також щоб показати, що УСП справу соціалізму поєднувала з справою національного визволення, уважаючи, «що найкраще було б, щоб ми од Росії одділились». Цей політичний сепаратизм УСП погоджувала з солідарністю робітничої класи інших націй Росії в боротьбі проти царизму.

В цьому ж першому числі «Доброї новини» є статтейка п. н. «Вперед», в якій говориться про той соціальний осередок, на який хоче опертись УСП в своїй діяльності та кого вона вважає за своїх політичних союзників у боротьбі проти царату.

«Тяжкі умови, — читаємо в цій статті, — якими обставлена революційна робота в царстві, тепер тільки дали нам змогу випустити в світ перше число „Доброї новини“, газети, призначеної передовсім для сільського пролетаріату. Не поясняємо чому ідемо перш на село, скажемо тільки, що такі показки дає нам практика. Звертаємо більш уваги на село, рівнолежно будемо вести далі і міську роботу. Хто слідив за нашими видавництвами, той знає нашу програму...

«Користуючись нагодою, ми ще раз кажемо, що бажаємо стрінати в боротьбі з царатом побіч себе всіх ворогів деспотичної імперії. Поперед інших ми з радістю вітаємо РУП, котра виявилась у прошлому році і з котрою бажаємо стати під прапором суспільної праці. Вороже будемо відноситись тільки до тих партій, котрі не визнають першого пункту нашої мінімальної програми — самостійности України» (підкресл. мое, — А. Ж.).

Але «український сільський і міський пролетаріат, так як і інші, для повного і правдивого культурно-економічного розвитку мусить іти в ласною дорогою (підкресл. мое, — А. Ж.), мусить добиватись опріч еконо-

мічних, також національних прав, а це він буде мати тільки тоді, коли буде сам собою правити. Окрім того самостійність України є незвичайно революційне гасло...»

Далі в статті говориться про «зубатовщину» (поліцейський соціалізм в Росії 1903–4 рр.), від якої може охоронити українських сільських і міських робітників, мабуть, боротьба за державну самостійність України; міститься заклик до інтелігентної молоді по школах, щоб вона ставала до боротьби за права пригнобленого українського люду та стереглася «всякої угоди — цеї моральної гнилі». «Нашою задачею, — закінчується стаття, — нехай буде революційний рух, нашою метою Самостійна Демократична Українська Республіка і Соціяльна Революція».

З інших статей цього і наступних чисел «Доброї новини» можна зазначити статті: «Чого студенти бунтуються?» (ч. 1), «Про панів, про царя та про царські золоті грамоти» (у зв'язку з селянськими рухами 1902 року в Полтавській і Харківській губ., ч. 2), «Україна — короткий історичний нарис» (ч. 2), «Який порядок краций» (про форми політичного устрою, ч. 3).

Починаючи від першого числа «Доброї новини», друкувалося у ній агітаційне оповідання Ст. Загороднього (один з псевдонімів Б. Ярошевського) «Бунт в селі Вишнівці», що вийшло також окремою відбиткою (Львів, 1903, 32 стор.)

Мова тут про організацію й проведення сільсько-господарського страйку, що закінчився «бунтом». Страйк виник під ідейним впливом фабричного робітника Якіма Білого, що повернувся з міста до рідного села. Своім оповіданням про страйк робітників на фабриці в місті, де Яким працював, він кинув ідею страйку серед селянства. Було перед жнивими. Люди мали за кілька днів ставати на панські лани жати за 12-ий сніп! Сама собою виникла у них думка страйком змусити пана дати 8-ий сніп. Цю думку підтримав Яким, сам син бідного селянина, і подав своїм односельцям вказівки, як провести страйк, як триматися під час страйку.

Цього наміру не можна було, очевидно, втримати в таємниці тим більше, що треба було й інші села підготувати до страйку, щоб вони не дали страйкбрехерів. Та коли загал селянства справи не виносив поза свій селянський осередок, то два сільські багатії пішли з цією новиною до попа і до пана. В панському дворі поставилися до справи досить стримано, а піп зразу ж зробив донос до повітового начальства, маючи зуб на Якіма за те, що той колись парубком проти попівського здирства виступав.

Доки донос ходив десь по начальству, прийшли дні жнив і почався страйк. Люди трималися солідарно і примусили пана піти на умови страйкарів. Слідом за паном мусів це зробити й піп. Та коли люди вийшли в поле жати, добившись мирним страйком здійснення своїх вимог, раптом наїхала на село поліція. По доносу попа приїхав становий арештувати

Якіма Білого. Збіглись люди з поля до села і не дали арештувати Якіма, а поліцію трохи потурбували. Повернулася ні з чим поліція до міста, а на другий день наїхало до села багато всякого начальства з поліцією і козаками усмиряти «бунт».

Зібралася громада перед начальство та не встигла опам'ятатися, як кинулись на неї козаки і поліцаї, арештували в натовпі Якіма і стали бити та тортурувати людей. Побитого тяжко Якіма відправлено до міста. Кільком іншим «бунтівникам» всипали різок і запроторили до сільського арешту.

Ось так вчинила поліція в с. Вишнівці, подія, яка в ті і пізніші часи була звичайним явищем в дійсному житті українського селянства в російському царстві.

Епілогом цієї події був підпал одним з побитих селян будинків попа і казенної монополюшки, без дальших уже наслідків, бо пала не викрито. «Червоний півень» взагалі був поширеним засобом помсти селянства, але цей засіб говорив про невисокий рівень свідомості селянства і його слабкість в організованій, масовій боротьбі проти панів і начальства більш раціональними засобами.

Оповідання написане досить живо, тільки сумний фінал страйку скорше міг відстрашувати людей від страйків, ніж до них заохочувати. Оповідання не підготовляє людей до такої можливості і не подає засобів протидії провокаційній і жорсткій поведінці влади та не робить з цього політичних висновків.

ОБ'ЄДНАННЯ УСП З РУП

В 7 числі «Селянина» (за червень 1903 року), популярного часопису РУП, появилася таке «оповіщення»:

«Центральні комітети Революційної Української Партії і Української Соціалістичної Партії, переконавшись, що теоретичні засади і практика поіменованих партій однакові в своїх головних точках, ухвалили злучити ці дві партії, з тим що:

1. Детальніші програмові точки до остаточного ухвалення єдиної програми партії на другому партійному з'їзді будуть обговорюватися на сторінках партійного часопису «Гасло», що з тою метою необмежено відкриваються для всіх членів партії.

2. Заряд партійний доповнюється, але організація партії лишається в тому самому стані, як було досі у Революційній Українській Партії, а рівно ж і назва партії до з'їзду лишається та сама.

3. Відтепер теоретичним органом єдиної партії лишається «Гасло», практичним органом для сільських робітників і надалі буде «Селянин»,

а бувший орган УСП «Добра новина», починаючи від ч. 4, явиться другим практичним органом партії, призначеним для робітників промислових.

Центральні комітети мають надію, що організація всіх соціалістичних сил України в єдиній партії матиме пожаданий вплив на розвій соціалістичного руху на Україні і забезпечить українському пролетаріату успіх в боротьбі за увільнення робітничої верстви. — Іюнь 1903. Центр. Комітет РУП, Центр. Комітет УСП.

Але це об'єднання тривало недовго. У В. Дорошенка читаємо: «Переконавшись в соціал-демократичному характері РУП, Центр. Комітет УСП, чи краще — сам Б. Ярошевський, бо він властиво репрезентував цілу свою партію, не став чекати на з'їзд і в грудні 1903 року зірвав з РУП, помістивши про це статтю в ч. 5. «Волі», органі галицьких соціал-демократів за 1904 р., так що видимим знаком невидимої згоди зісталися лише два подвійні числа «Доброї новини» (ч. 4-5 і 6-7) за сентябрь-октябрь і ноябрь-декабрь 1903 р.» (В. Дорошенко — Револуційна Укр. Партія, Львів, 1921, стор. 19).

Не маючи під руками відповідного числа «Волі», не можемо констатувати, чи подана В. Дорошенком причина розриву УСП з РУП (соціал-демократичний характер РУП) міститься в «Заяві» ЦК УСП, видимо, Б. Ярошевського, чи може належить самому В. Дорошкові. З того вияснення виходило б, що Б. Ярошевський, йдучи на об'єднання УСП з РУП, не знав, що РУП тримається соціал-демократичних принципів, і спостеріг це щойно пізніше, та що сам він не є прихильником тих принципів.

В устах Б. Ярошевського така причина розриву УСП з РУП виглядала б дуже дивно, бож він уважав себе правовірним соціалістом, марксистом, а це означає те саме, що вкладається в термін соціал-демократ. Про це свідчить і та обставина, що під фірмою УСП появилось видання комуністичного маніфесту Маркса й Енгельса. І соціал-демократичні критики програми УСП, як це ми знаємо, уважали цю програму соціал-демократичною, а укладав її напевно Б. Ярошевський. З другого боку, Ярошевському не міг бути невідомим соціал-демократичний характер РУП, що знайшло свій вислів між іншим і в проєкті програми РУП, оголошенім в журналі «Гасло» (ч. 4 за квітень 1903), отже ще перед об'єднанням. І цілком правильно було сказано в «Заяві» про об'єднання, що «теоретичні засади і практика обох партій однакові в своїх головних точках», отже по суті соціал-демократичні. Як же після цього всього міг Б. Ярошевський за причину розриву УСП з РУП брати соціал-демократичний характер останньої?

Та як би там не пояснювано причину розриву УСП з РУП в «Заяві» ЦК УСП, властивою причиною розриву був не соціалістично-демократичний характер РУП, а щось інше.

Від кого вийшла ініціатива об'єднання УСП з РУП і хто її здійснював з обох сторін, про це певних відомостей не маємо і можемо робити лише припущення. В момент об'єднання ЦК РУП, постійним осідком якого був Київ, складався з Д. Антоновича, В. Винниченка і М. Ткаченка. Винниченко, дезертувавши з війська в лютому 1903 року, постійно жив у Львові, створюючи з подружжям Голицинських, Катериною і Євгеном, Закордонний Комітет РУП, працюючи разом з ними коло партійних видань (що виходили у Львові й Чернівцях) і переправляючи їх нелегально на Україну. Часто доїжджав сюди в тих же справах Д. Антонович з Києва. У Львові перебував тоді постійно і Б. Ярошевський, зайнятий друком і кольпортажем видань УСП. Тут, у Львові, мабуть, і запало рішення про об'єднання між Антоновичем і Винниченком за РУП, з одного боку, і Ярошевським за УСП, з другого боку. А ініціатива об'єднання правдоподібно вийшла від Ярошевського.

Але скоро після цього у внутрішньому житті РУП сталися такі сумні випадки. В липні 1903 року В. Винниченко «провалився» на кордоні з транспортом літератури і просидів у київській тюрмі майже півтора року. Перестало виходити «Гасло». Десь у серпні повернувся з закордону на Україну Антонович і в листопаді був заарештований у Харкові, одночасно з усім активом харківської організації РУП. Це був час загальної «ліквідації» РУП царською охранкою. Масові обшуки й арешти членів партії відбувалися скрізь по Україні. У Києві був арештований М. Ткаченко. Партія була обезголовлена і дуже ослаблена. Зростала еміграційна хвиля її членів, що виривалися з арештів або уникали їх. Під кінець 1903 року і в перші місяці 1904 у Львові зібралася поважна група нових емігрантів, що започаткувала «нову еру» в партійному житті за кордоном, узурпуєчи загальнопартійне керівництво. Про це знаходимо цікаві інформації в споминах одного з «новоерістів» Ол. Скорописа.

ОРИГІНАЛЬНА «ПЕДАГОГІКА»

«В кінці 1903 року, по арешті т. Войниловича (Антоновича), — пише Скоропис у своїх споминах, — я виїхав за кордон і разом з тт. Лозенками (Євген і Катерина Голицинські) весь час, а частинно й з тов. Баском (Меленевським), Кавуном (Канівцем) і Хвилею (Ткаченком) беззмінно до невдатного другого партійного з'їзду (грудень 1904) займався партійним видавництвом... Все партійне видавництво цього року має зовсім вироблений с.-д. характер, чого про дійсний склад партії того часу зовсім не можна було того сказати... Ми, видавці сеї літератури, поставили собі цілком педагогічну мету: круг с.-д. ідей, які ми, оскільки мали сили, транспортували в партійнім видавництві на Україну, в кристалізовува-

ти зерно українського пролетарського руху і, не розбиваючи партії, усунути з неї непридатні для с.-д. праці елементи. (Підкресл. мое, — А. Ж.). Як справжні педагоги, ми уникали всяких непевних питань і, напр., національне питання... ми цілком свідомо усували, а на протязі цілого 1904 року ні одним словом про нього не згадали... Фактично в РУП вже налічувалось чимало тов. соціал-демократів, але добра половина дійсних членів партії були ще стихійними революціонерами, з різними ідеологіями. Досить пригади такий цілком не с.-д. гурт, що входив тоді до РУП, як бувша УСП (пор. його «Соціал-демократичний рух в Сквирським і Васильківським повітах в 1906 р.». «Наш голос», ч. 11-12, Львів, 1911, стор. 507-508).

Отже «педагоги» з закордонного центру РУП, вважаючи себе єдино правовірними соціал-демократами й покликаними виставляти свідцтво правовірності іншим, зверху виключають цілий гурт членів партії, прирікаючи їх на вигнання з партії. Що саме не соціал-демократичне вбачали «педагоги» в УСП, про це Скоропис нічого не говорить, але не трудно догадатися, коли поставити виразно національний і самостійницький характер УСП поруч із цілковитим ігноруванням ними національного питання, яке, як признається Скоропис, «було одним з дуже цікавих проблемів нашого руху, тільки не практичного, а чисто теоретичного характеру», а про постулат самостійности України говорить, що «прийняття цього пункту в корні підкосило б дальший розвиток РУП в соціал-демократичному напрямку (sic!) й унеможливило б який би то не було контакт з РСДРП...» (там же, стор. 509).

Таке було «зерно українського пролетарського руху», яке «викристалізовували» педагоги в партійному видавництві і транспортували на Україну, — воно, те зерно, нічого не мало в собі українського, крім однієї форми. Задля контакту з РСДРП «педагоги» зрікаються всякої згадки про національне питання, щоб товариші з РСДРП не запідозрили їх в націоналізмі і несоціал-демократичності, заперечуючи тим національний характер РУП.

Якими інтересами жили «педагоги» з закордонного центру, про це подає цікаві інформації В. Дорошенко, що був короткий час наочним того свідком. «Бувши в літі 1904 р. на українських наукових курсах у Львові, — пише він, — я близько зійшовся з своїми партійними товаришами і по курсах прожив з ними цілий місяць в Синевідську Вижнім, помагаючи в редагуванні „Праці“. Пригадую й досі, якими завзятими іскровцями були вони («Искра», партійний орган РСДРП, — А. Ж.), як пильнували, щоб у виданнях не проскочило щось, що могли б російські товариші взяти за «ересь», як безпардонно конфіскували статті, які хоч трохи відбігали від іскрового канону або миналися з рекомендованою „Искрою“ тактикою...

„Мене, свіжого чоговіка, непривичного до еміграційних відносин, разило вузьке доктринерство і якесь, сказати б, партійне «буквоїдство» товаришів та захоплення їх російською еміграційною літературою, яка (визначалася) своєю нетерпимістю, доктринерством і лайливістю... Поведення наших закордонців видавалося мені взагалі безпредметовим і неоправданим запобіганням ласки у російських товаришів, поминаючи вже всеросійський централізм і нехтування українства з боку останніх» (В. Дорошенко. «Революційна Українська Партія», Львів, 1921, стор. 26).

Оце невільничче підпорядкування «педагогів» з закордонного центру РУП під смак російських товаришів з «Искры» позначилося також в двох випусках «Доброї новини» (4-5 за вересень-жовтень і 6-7 за листопад-грудень 1903), що була органом УСП, а по об'єднанні стала органом об'єднаної РУП і виходила за їхньою редакцію. Попередні числа «Доброї новини», за редакцією Б. Ярошевського, були справді українським часописом, що, поза класовим освідмленням робітництва, освідмлювала його й національно, а нові числа, під фірмою РУП, можна назвати російським часописом, друкованим по-українськи.

Б. Ярошевський проводив об'єднання УСП з РУП з людьми, що стояли на українському політичному ґрунті, а опинився в товаристві, що сходило з цього ґрунту, во ім'я «чистоти» «українського пролетарського руху», що зводилось на очищення того руху від всяких ознак його української національно-політичної суті, зафіксованої у виданнях попереднього періоду і РУП і УСП, а все для того, щоб «запобігти ласки у російських товаришів» з «Искры». З таким самозапереченням Б. Ярошевський не міг погодитись, а довідавшись, що нові люди в закордонному центрі РУП, присвоївши собі право партійного провідництва, збираються проводити «чистку» в партії і в першу чергу викинути з неї і його самого, не хотів ждати на такий безславний кінець його заходів коло об'єднання в одній партії всіх українських соціалістичних сил і розірвав умову про об'єднання УСП з РУП.

Так, мабуть, в дійсності стояла справа з тим об'єднанням і роз'єднанням!

Не місце тут займатися розглядом становища «новоеристів», з їхнім замовчуванням національного питання, але треба зазначити, що те замовчування не означало неґації національного питання, тільки відсувало його на задній плян перед основним завданням революційного руху в російській державі — знесення самодержавного царського ладу і запровадження демократичної республіки. Хибно при цім думалось, що при творенні тієї республіки автоматично полагодиться і національна справа у многонаціональній російській державі, а в тім і українська справа, без спеціальних зусиль з боку самих українців, без висування окремих українських полі-

тичних кличів, щоб не вносити дисгармонії в суцільний загальноросійський революційний фронт!

Логічним посуненням «новоеристів» в організаційній площині було їхнє змагання до об'єднання зреформованої ними РУП з РСДРП. Коли ж цілої РУП не вдалося перевести на загальноросійські організаційні рейки, то утворилася окрема організація — «українська соціал-демократія», яка, під назвою «Української Спілки», об'єднується з РСДРП.

Головним творцем цієї політичної формації був М. Меленевський, визначним практичним діячем «Спілки» і членом її Головного Комітету був О. Скоропис. Сталося це напередодні вибуху першої революції в Росії, коли революційний рух почав набирати масового характеру. Але широка народна маса України, серед якої вели революційну пропаганду здебільшого особи такого політичного ґатунку, як «спілчани», легко переймалася кличем «Долой самодержавіє», але оставалась неспівомною своїх особливих, питома українських інтересів і завдань.

В такій неспівомності застала ту народну масу України і друга революція в Росії 1917 року, і тим треба пояснити недовговічність національно-політичних придбань нашого народу в процесі революції 1917 року.

Замовчування «новоеристами» національної сторони української справи не було також ніяким національним відступництвом, як дехто їх в цьому посуджував. Вони були добрими патріотами своєї країни. Про це свідчить обставина, що О. Скоропис і М. Меленевський були співосновниками і членами проводу Союзу Визволення України в роки першої світової війни.

Про цю метаморфозу, від замовчування національного питання в 1904–1907 рр. до практичної самостійницької політики в 1914–1917 рр., оповідає Скоропис в своїм післяслові до «Самостійної України РУП» з 1900 року, виданої під фірмою СВУ у Вецлярі 1917 р., і я туди відсилаю цікавих.

З КОГО СКЛАДАЛАСЯ УСП

З якими людськими силами в центрі і зв'язками на місцях зливалася УСП з РУП, відомостей маємо небагато. В. Дорошенко, в цитованій уже брошурі, пише, що Б. Ярошевський властиво сам репрезентував цілу свою партію (стор. 19). Що УСП була чисельно слабшою від РУП як на інтелігентські сили, так і на зв'язки з народною масою, це правда. Що головню Б. Ярошевський був, так би мовити, втіленням УСП, як її організатор і ідеолог, це також не підлягає сумніву. Поза Б. Ярошевським ми зустрічаємо всього пару осіб, про яких можна думати, що вони були його ближчими співробітниками. Лев Ганкевич згадує серед емігрантів у Львові, крім Б. Ярошевського, ще Л. Седлецького (відомий пізніше український громад-

ський діяч, під прибраним назвиськом Сава Крилач) і Герасименко. (Див. його «Святослав Таган у Львові», в збірнику «Симон Петлюра в молодості», Львів, 1936, стор. 66). На самій Україні він таких свівробітників і взагалі однодумців мусів мати більше. Взагалі було б неправильним зводити появу УСП і її чотирилітнє існування, з поважною і цінною змістом літературною продукцією, до підприємства одиниці. В даному випадку за одиницею стояло середовище, з якого вона вийшла. Тим середовищем була студентська молодь Києва, римо-католицької віри й польської культури, в просторіччі — поляки з українськими симпатіями. Був це рух, аналогічний рухові «хлопоманів» 60-их років мин. століття, що дав нам В. Липинського, постать — рівну постаті В. Антоновича.

Про це свідчать такі факти. В ч. 2 «Доброї новини», органу УСП, за лютий 1903 року є посмертна згадка про Володислава Міхновського, студента київського університету, що помер у Києві в січні 1903 року. «Велику втрату понесла Україна, — читаємо тут, — велику втрату понесли українські соціалісти». В цьому ж числі «Доброї новини», в дописі з Києва, пишеться, що 28 лютого «почтили ми пам'ять тов. Міхновського. Покійний був католик, тому й зійшлися всі в костьолі, де замовили панахиду». По відправі було дві промови. По-польськи говорив шкільний товариш покійного, поляк. По-українськи довшу промову виголосив українець Г. (можливо, що згаданий вище Герасименко, — А. Ж.), в якій, між іншим, сказав: «Було б дуже гарно, коли би всі, котрі живуть на Україні, не вважаючи, якої вони віри, були такі українці, такі щирі приятелі робочого люду, як покійний Міхновський».

На панахиді зібралось чоловік 50 студентів, кілька школярів (гімназистів?), кілька дівчат (гімназисток?) «та ще чоловік 15 з тих, що знали, що буде». Отже на панахиді було 15 осіб, які знали, «що буде», що будуть поминати українського соціаліста римо-католицької віри, в просторіччі поляка. Це були, мабуть, головно члени УСП, такі самі поляки, як і Міхновський. А серед загалу присутніх на панахиді студентів і гімназистів, мабуть, не бракувало й православних.

Тоді існувала в Києві Українська Громада учнів середніх шкіл, мішаного віроісповідного складу, членами якої були: Борис Матюшенко, Колесніченко, Максим Рильський, двоє братів Милорадовичів, Лев Юркевич, Кониський, Косач, Вол. Удовенко, Вячеслав Липинський, Роман Войцеховський, (див. Л. Ганкевич, «Святослав Таган у Львові», стор. 64). Бачимо тут синів «хлопоманів» 60-их років (Рильський, Юркевич) і нових поворотців на українство, як от Липинський. Можна припускати, що як не всі перечислені члени Громади, то дехто з них теж брали участь на панахиді пам'яті В. Міхновського.

Про близькі взаємини між римо-католицькою і православною шкільною молоддю Правобережжя подає цікаві відомості в своїх споминах В. Садовський, що був одним з основників українського гімназіального гуртка в Острові 1901 року. Цей гурток, оповідає В. Садовський, стояв в приязних відносинах з польською гімназіальною організацією, вони взаємно обмінювались літературою. Польська соціалістична література мала і на Садовського позитивний, національно освідомлюючий вплив. Він признається, що «свої перші знання щодо ваги і значення національного питання завдячує статтям «Пшедсвіту», органу ППС. На початку 1904 року за допомогою одного з товаришів поляків український гурток дістав транспорт літератури з Києва, де були видання РУП, УСП: «Гасло», «Селянин», «Добра новина» тощо.

Через товаришів з польської гімназіальної організації Садовський ще в гімназії познайомився з студентом поляком Лісецьким, а як по закінченні гімназії 1904 року вступив до університету у Києві, то зв'язки з Українсько Студентською Громадою нав'язав через того самого Лісецького, про якого каже, що він «був близьким до УСП». Той же Лісецький познайомив Садовського з головою Громади, яким був 1903-4 рр. Є. Мілковський, теж поляк, тобто українець польської культури (див. його «Студентське життя у Києві в 1904-1909 рр.» у збірнику «З минулого», т. II, Варшава, 1939, стор. 6-7).

Про зв'язки УСП на провінції свідчить такий факт. В збірці проклямацій, долучених до книжки О. Гермайзе «Нариси з історії революційного руху на Україні», знаходимо оригінальне «Друже посланіє», яке появилось в 1903 році в формі проклямації як видання «Самостійних українців». Своїм змістом, стилем і правописом (ярижка) ця проклямація дуже нагадує видання УСП. Можна припускати, що цю проклямацію видав якийсь гурток прихильників УСП десь на провінції.

«Брати українці! — читаємо в цьому «Дружому посланії», — Наша Україна (перераховуються українські губернії) була колись вольна, ні од коло независима і нікому не піддана. А хазяїнували і розпоряджались в їй ні ляхи та пани і ні руські царі, а наші українці, гетьмани, а після того її розорили татари та ляхи, поки завладіли Україною самі ляхи і почали їй робити таке, що страшно й розказувать...» (Перераховуються різні способи здиства і знуцання над народом за Польщі). «Допекло це українцям, і вони розправили свою дужу руку і скинули з себе польську неволю, але од панів таки не збавились... Не дуже лучче стало українцям під московським царем, ніж було під польським королем, обдирають бідного мужика, як білочку».

Кінчається «Друже посланіє» таким закликком: «Брати українці! Стоїть тільки прислухаться, і зараз видно, що не так спокійно скрізь, як здаєть-

ся. Скрізь за мужика стоять розумні. Та й ви, брати, не ждїть поки цар сам скаже: «ви вільні», а старайтесь самі добитись волі, бо волі у нас немає. Спасайте ж Україну, нехай Україна знову буде вольна, як було й перше. Жити в свободі, — умерти в борні!» Підписано: «Видання Самостійни(х) українців». Писано від руки друкованими літерами і одгектографовано на одній сторінці звичайного писального паперу.

З наведених фактів виходить, що УСП мала поважне громадське підложжя в польському інтелігентському елементі, в людях, що, лишаючись культурно поляками, політично ставали українцями або й зовсім поривали з польщиною, переходячи в український національний табір. Виховані на польській самостійницькій літературі, ці навернені на українство елементи вносили і в український православний табір самостійницький дух. Але православні українці були до такої міри зросійщені, що те самостійництво людей польської культури було для них чужим, а в ліпшому випадку несвоечасним. І тим треба пояснити, що революційно настроєна українська православна молодь у значній частині заповняла ряди російських централістичних партій на Україні, в меншій частині йшла до РУП, а УСП взорована на ППС, опинилася в ролі чужородного елемента.

ПОЛІТИЧНІ ВИСТУПИ УСП ПІСЛЯ РОЗРИВУ З РУП

Після розриву з РУП УСП робить самостійні політичні виступи. З приводу російсько-японської війни, що почалася в лютому 1904 року, Центральний Комітет партії випускає дві гектографовані відозви. Перша відозва, що має заголовок «Правдиве слово про війну», популярно, гарною мовою вияснює, як прийшло до війни, що вона є війною двох загарбницьких держав за китайську провінцію Манджурію, в якій вже засіла Росія, а Японія хоче її звідти висадити ніби для того, щоб китайці були там хазяїнами!

Закінчується відозва таким закликком: «Брати українці! Подумайте, за кого ви тепер проливаєте свою кров. За російський уряд, за російського царя, що 250 літ тому назад загарбав нашу Україну, загарбав Польщу, Крим, Фінляндію, Молдавію, Кавказ, Туркестан, а тепер грабує Манджурію. Брати селяни! Брати робітники! Чи ж ворог вам китайський або японський селянин та робітник? Ні, він не ворог вам... Ваш ворог — то пани, багаті, чиновники і уряд (правительство) і царь! — На погибель їм усім!»

Логічним висновком цієї відозви був би заклик — не йти на війну, а на полі бою — дезертирувати, переходити на сторону противника, але цього висновку чомусь не зроблено!

Друга відозва, теж на тему війни, звернена «До всіх київських робітників», з такими висновками: «У нас є страшніший ворог, як всі чужоземні нації. Цей ворог — уряд російський і капіталісти. Не еднатись нам з ними, не помагати їм, а користуватись кожною їх невдачею. Коли ми не скористуємось тяжкими годинами уряду і не доб'ємося уступок, то на довгі літа будемо стогнати у неволі... Для нас існує одна пісня — революційна, один прапор — червоний і одно гасло — нехай живе соціально революція! (О. Гермайзе, «Рев. Укр. Партія», стор. 177, 178, 380-382).

Отже, обидві відозви, пропагували поразенство Росії у війні з Японією, закликали до революційної боротьби проти царського уряду, щоб добитись поступок, які вели б до... «соціальної революції». Належить підкреслити окреслення Росії в першій відозві як імперіалістичної, завойовницької держави, — момент дуже важливий для національно-політичного освідомлення широкої народної маси поневолених Росією народів, а в цьому випадку українського народу, чого не зустрічаємо, наприклад, у відозвах РУП на тему війни. І, мабуть, цей момент заважив на тім, що урядові чинники, довідавшись про широке розповсюдження згаданих відозв, дуже зацікавились партією, яка їх випустила.

Про поширення цих відозв О. Гермайзе подає такі відомості на підставі архівних жандармських матеріалів. Відозви розсилалися з Києва в звичайних запечатаних ковертах по всіх волостях Київщини, на адреси волосних старшин і писарів, що про їхні прізвища легко було довідатися з губерніяльного адрес-календаря. «В березні і квітні ц. р. (1904), — писав з тривогою жандармський ротмістр Дунін, — в деяких повітах Київської губ. були невідомо ким поширені відозви «Правдиве слово про війну», способом розсилки поштою особам із сільської адміністрації, а частинно способом розкидування. Всі допити, пороблені в цій справі в Київському, Каневському і Радомиському повітах не дали цілковито ніяких наслідків» (О. Гермайзе, стор. 195).

Цю саму відозву знайдено в різних місцевостях Бердичівського, Сквирського, Липовецького і Уманського повітів Київської губ., на Поділлі, по лінії залізниці між Вінницею і Козятином, на станціях Фастів і Київ (Гермайзе, стор. 197).

У зв'язку з поширенням цих відозв департамент поліції із Петербургу запитував начальника київської охоранки 13 березня 1904 року, «чи немає відомостей про особи, що друкували ці відозви, і хто саме». Одночасно Департамент поліції просив повідомити, чи входить Центральний Комітет УСР в склад РУП, чи він є новим і самостійним «сообществом». В останньому випадку Департамент поліції просив повідомити про час виникнення цього «сообщества», його персональний склад, програму, діяльність і зв'язки.

Охранка на цей запит відповідала, що вона не має відомостей про осіб, які друкували і ширили згадані гектографічні відозви. Що ж торкається видавця тих відозв, ЦК УСП, то він не є новим «сообществом», а входить в склад «Української Революційної Партії» (Гермайзе, стор. 107-108). З цього виходило б, що УСП в Департаменті поліції ще не була зареєстрована, та що київська охранка теж не була добре поінформована про цю партію; знала вона, що УСП об'єдналася з РУП, але ще не знала, що зірвала з РУП.

Пізніше вже не зустрічаємо ніяких звісток про УСП. Здається, оті дві відозви з приводу війни були її «лебединою піснею».

А що ж сталося з людьми, що творили УСП і тим середовищем, з якого вони вийшли і на яке спиралися? Про основника УСП Б. Ярошевського і одного з його найближчих співробітників Л. Седлецького (Саву Крилача) знаємо, що вони були, дещо пізніше, діяльними членами безпартійної групи українців польської культури. Можливо, що до цієї групи ще пристав дехто з колишніх членів УСП. Але елементи менше на український лад настроєні з-поміж того середовища, на яке спиралася УСП, не знайшовши місця в рядах РУП, пішли до ППС.

Але й ці елементи шукали зв'язку з українським соціалістичним рухом, репрезентованим РУП, а від 1906 — з УСДРП, на жаль, безрезультатно. Перед другим з'їздом УСДРП (в березні 1907) до ЦК УСДРП зверталися товариші з ППС, що працювали на Правобережній Україні, з пропозицією з'єднання. Пропонований ними проєкт з'єднання містив визнання партійної програми і тактики, постуляту автономії України і автономії в партії для організацій польського пролетаріату в справах організаційних, пропаганди і агітації. З'їзд, з причин для нас невідомих, не займався цією справою, і чим закінчились ті переговори — також невідомо. (Див. А. А-ко, «Соціалістичні організації на Україні — Укр. Соц.-Демокр. Роб. Партія», Праця, Львів, ч. 1, 1909, стор. 33. Також «Наш Голос», Львів, 1911, ч. 6—8).

Автором статті в «Праці» був я. І причини, чому з'їзд не займався пропозицією товаришів з ППС про з'єднання з УСДРП, а ЦК УСДРП взагалі легковажив цю справу, були мені добре відомі, як членові ЦК, але я не вважав тоді потрібним про це писати. Причини полягали в тім, що УСДРП за прикладом єврейського соц.-дем. «Бунду» стояла на ґрунті так званого принципу національних організацій пролетаріату, згідно з яким членський склад РУП-УСДРП мав би обмежуватися українцями православної віри...! Як же можна було приймати до партії групу, складену з поляків, та ще й визнаєць засад ППС! Тим більше, що УСДРП вела тоді переговори про об'єднання з РСДРП, а присутність в складі УСДРП гуртка пепеєсівців могла б стати перешкодою для того об'єднання!..

**З ЖИТТЯ І ЖУРНАЛІСТИЧНОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
Б. ЯРОШЕВСЬКОГО ПІСЛЯ УПАДКУ УСР.
ЙОГО ХВОРОБА І СМЕРТЬ**

Розбратання УСР з українськими соціалістами з-під стягу РУП і коротке потім самостійне існування УСР було початком нової доби в житті її основника і духового провідника. Розчарований в своїх політично-організаційних починах соціалістично-революційного характеру над поєднанням в одній соціалістичній партії України всіх соціалістичних елементів, без різниці віри і народности, і надання цій партії виразно українського характеру, з основним постулатом державної самостійности України, Б. Ярошевський зближується по революції 1905 року з демократичними елементами українства, беручи участь в українських демократичних органах преси, з більшим завзяттям, як досі, працює над головним завданням свого життя — наверненням спольщених українців в лоно рідного народу. В цей переходовий час він, здається, одружився, і ця обставина також, мабуть, мала вплив на зміну його настроїв і ходу життя, — треба було подумати про якесь становище, про сталий заробіток для утримання сім'ї.

В. Гнатюк оповідає, що Ярошевський на початку 1904 року приїхав до Львова, щоб відбутися тут банкову практику, після чого мав старатися за посаду в якомсь банку (мабуть, у Києві). Почувши, що організуються відомі курси українознавства на вакаціях 1904 року, Б. Ярошевський звернувся до В. Гнатюка, що приймав зголошення на ці курси, і це було їх перше знайомство, яке підтримувалось і пізніше. Ті курси були важливою подією в українському культурному житті. Організовані вони були за почином проф. М. Грушевського і призначалися головню для студентської молоді з України, для поглиблення її національної свідомости. На жаль, через паспорткові труднощі слухачів з України прибуло не багато, але їх доповнили емігранти, яких було тоді у Львові таки чималенько. Слухачами цих курсів були й студенти галичани і навіть дехто з старших осіб з-поміж галицької інтелігенції. Прослухав ці курси і Б. Ярошевський, нав'язуючи ближче знайомство як з іншими слухачами, так і з лекторами, якими були: М. Грушевський, І. Франко, Федір Вовк, М. Ганкевич, В. Гнатюк, Ів. Брик.

Участь Б. Ярошевського в цих курсах мала для нього те значення, що ввела його в ширші кола української інтелігенції з обох боків кордону, молодшого і старшого віку, і по революції 1905 року ми вже бачимо його не в соціалістичному таборі, а в таборі націонал-демократичному. Докладних відомостей з життя і літературної та громадської його діяльності від цього часу до смерті не маємо і подаємо тут тільки те, що знаходимо в посмертній згадці про нього В. Гнатюка.

В цей час Ярошевський містить свої статті в «Літературно-Науковому Вістнику», «Новій громаді» (1906), в «Раді», в редакції якої засідав аж до хвороби й виїзду до Закопаного. Писав також у деяких російських поступових часописах, між іншим в «Киевских откликах». А як організовано у Києві видавництво тижневика «Пшегльонд Крайови» (1909), орган українців польської культури, Ярошевський взяв у ньому жваву участь, ставши секретарем редакції. Душею цього видавництва був В. Липинський, що випустив в той час свою цінну працю «Польська шляхта на Україні», а дещо пізніше не менш цінну збірку історичних розвідок, п. н. «З дзеюв України», про роллю шляхти в політичних судьбах України.

У 1907 році Б. Ярошевський захворів на туберкульозу і потім кожного року виїздив на зиму до Закопаного, заїжджаючи по дорозі до Львова, відвідуючи тут старих знайомих, цікавлячись поступами українського життя в Галичині. Зимом 1913-1914 року В. Гнатюк, теж хворий на сухоти, перебував у Закопанім і жив в однім пансіоні з Ярошевським від жовтня 1913 до березня 1914 року.

«Тут, — пише Гнатюк, — провадили ми довгі зимові вечори на спільнім читанню та безконечних дискусіях, в яких усе пробивалася гаряча натура Богданова. Ми укладали разом різні далекоюсяглі пляни і проєкти, які ніколи не мали здійснитися, бо для їх виконання не було в нас сил, ні засобів, але не маючи ніяких розривок, ми тішилися бодай ними, переносючи себе в часи, коли вони будуть сповнені. При таких дискусіях забували ми і про хворобу і повні оптимізму мріяли про далеку кращу будуччину нашого народу, не прочуваючи тоді, яке лихо вскорі їй загрозить».

В Закопаному написав Б. Ярошевський статтю для Збірника на честь Ів. Франка, в якій він подав свої враження з викладів, що їх мав Іван Франко на вакаційних курсах 1904 року. Це була його остання стаття, якої йому не довелося побачити в друку, бо збірник вийшов уже після його смерти.

Останній раз бачився В. Гнатюк з Б. Ярошевським у Львові 29 червня 1914 року. Він був тоді з донькою, ученицею Українського інституту для дівчат в Перемишлі, на здвигу «Соколів» і «Січей». Із Львова виїхав з донькою до Славути, на Поділлі. Помер того ж року у Києві.

В особі Б. Ярошевського маємо справу з тим типом поляка, зовсім тоді невідомого в Галичині, що, поставивши себе на службу працюючим масам народу України, тієї країни, де вродився, а виховався на чужинця, скинув з себе чужинецьку одіж, зливаючись культурно з народною масою, переймаючись всією сумою інтересів країни і народу. Зробив так, як повинен

зробити кожний соціяліст і демократ чужонаціонального виховання чи й походження, особливо в країні, народ якої терпить національний гніт, призначений на винародовлення, на експлуатацію його матеріальних і духових сил пануючим над ним народом. Переходячи на українство, переніс Б. Ярошевський на український ґрунт деякі політичні ідеї польського народу, що в своїй переважній частині, в межах російської держави, був у такім само підневольнім становищі, як і народ український, та засвоїв ідею державної самостійности України і став гарячим її пропагатором. Чогось подібного ми не зустрічаємо серед тих соціялістів і демократів на Україні, що є зажими родовитими росіянами або вихованими на чужинців тубільцями. Як вони ставились і ставляться до українських визвольних змагань, про це була у нас мова на початку цієї праці.